

บทที่ ๒

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมเอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด และ เอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ซึ่งเป็นงานเขียนอธิบายขยายความพระไตรปิฎกเพิ่มเติม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รวบรวมงานเขียนจากเอกสารผลงานวิจัยของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ต่างๆ มีเนื้อหารายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องความเชื่อทั่วไป

๒.๒ แนวคิดเรื่องกรรม

๒.๒.๑ ความหมายของกรรม

๒.๒.๒ ประเภทของกรรม

๒.๓ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

๒.๓.๒ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระไตรปิฎก

๒.๑ แนวคิดเรื่องความเชื่อทั่วไป

สังคมไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจและยึดถือในการประพฤติปฏิบัติ อีกทั้งยังมีส่วนช่วยจรรโลงให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบายตลอดมา และในอดีตรุ่นหนึ่งมีความเชื่อในธรรมชาติ คือ มีความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฏจักรของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบังเกิดให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ไฟป่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย ต่างๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มียุทธผลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น และสำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เข้าถึงปรมาตม์ ก็จะเจริญ

สมาธิภาวนาซึ่งมีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณของตนให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง พุทธศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตของคนไทยไปพร้อมๆ กัน นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์รวมของการทำบุญตามกาละสำคัญต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เข้าพรรษา ออกพรรษา การร่วมกิจกรรมต่างๆ ถือเป็นการเอื้ออาทรและแสดงไมตรีจิตต่อกัน ทำให้วัดและชุมชนจึงใกล้ชิดกันตลอดมา ไม่เพียงแต่เท่านั้น พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยทุกพระองค์นับแต่อดีตกาลกระทั่งปัจจุบันล้วนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จนเกิดกระแสนิยมเรียกประมุขนั้นว่า “พระธรรมราชา” และได้มีการบัญญัติ “ทศพิธราชธรรม”^๑ และ “จักรวรรดิวัตร”^๒ ขึ้นไว้เป็นจรรยาบรรณแห่งการปกครอง ทำให้คนไทยทุกคนได้อยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารมีความร่มเย็นเป็นสุขเสมอมา

พระพุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาทุกยุคทุกสมัย และควรส่งเสริมทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ดังจะขอัญเชิญพระราชดำรัสขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ประชาชนในการเสด็จออกผนวช เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ดังนี้

“อันพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความที่ได้อบรมมาก็ดี ตามความศรัทธาเชื่อถือก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดีทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่ง”^๓

อย่างไรก็ตาม คนไทยก็มีจิตใจกว้างในการยอมรับความเชื่อหรือการปฏิบัติของศาสนาทุกศาสนา ทั้งยังอยู่ร่วมกันได้ด้วยความปลอดภัย ความเป็นศาสนาที่ไม่ใช้ความรุนแรง รักสงบและยึดทางสายกลาง ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่รวมคนไทยเข้าด้วยกันได้ดี แม้ว่าต่างชาติ ต่างศาสนากัน ยิ่งกว่านั้น พระมหากษัตริย์ของไทยยังทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกคืออุปถัมภ์ศาสนาทั้งหลายไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลักษณะที่เป็นมิตรของพระพุทธศาสนานั้น เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในสามของสถาบันหลัก คือ สถาบันชาติสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย

ส่วนในด้านความเชื่อของคนไทย ก็ไม่ได้แตกต่างจากชนชาติอื่นๆ คือมีความเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ ผีสงฆ์เทวดา เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นและมีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ได้ การที่คนไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ คนไทยจึงมีความเชื่อในสรรพสิ่งอันเป็นวิสัยของมนุษย์ที่ต้องการดำรงอยู่ด้วยความรู้สึกสมดุลงกับธรรมชาติ และเป็นการสร้างกุศโลบายให้มีความรักและความหวงแหนสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความเชื่อของคนไทยแต่เดิมคือ “ผี” อันได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ผีบ้านผีเรือน

^๑ ชุ.ชา.ทกก. (ไทย) ๒๘/๔๑๑/๒๕๔.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙.

^๓ <http://www.kradandum.com/culture/cul03.htm> [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔]

ผีฟ้า (แกน-เทวดา) ผีนา (แม่ขวัญข้าว-แม่โพสพ) ผีดิน (แม่ธรณี) ผีน้ำ (แม่คงคา) และผีอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งนี้เพราะคนไทยในสมัยก่อนถือว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติสามารถที่จะดลบันดาลให้ทั้งความอุดมสมบูรณ์และความวิบัติภัยอันตรายทั้งปวง การไม่ทำลายและไม่ทำร้ายธรรมชาติทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เมื่อกล่าวถึงความเชื่อ ก็ต้องกล่าวถึงลัทธิความเชื่อด้วย นั่นคือ “ศาสนาทุกศาสนาล้วนเกิดจากความเชื่อด้วยกันทั้งนั้น” ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ “ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่”^๔

จากที่กล่าวถึงเรื่องศาสนาและความเชื่อของคนไทย จะเห็นได้ว่าการนับถือศาสนาและความเชื่อของคนไทยมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ นอกจากจะกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปแล้วยังกราบไหว้บูชาศาลพระภูมิและผีบางเทวดา จากที่กล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยนั้น จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมไทยนอกจากจะมีลักษณะเป็นสากลเหมือนกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นๆ แล้ว ยังมีลักษณะเฉพาะที่แสดงเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย แสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนหลายประการ อาทิ เป็นวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น อีกทั้งยังเกี่ยวพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยทั้งปวง นอกจากนี้ ยังมีลักษณะที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับศาสนาพุทธและพราหมณ์ได้อย่างแนบสนิท เป็นวัฒนธรรมที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ชื่นชมธรรมชาติมากกว่าจะเอาชนะธรรมชาติ ดังเช่น กวีโบราณที่รจนาไว้ในวรรณคดีหลายๆ ฉบับ อีกประการก็คือ มีความละเอียดลออ ประณีตพิถีพิถันตามแบบฉบับชีวิตชาวบ้านที่ไม่มีความรีบร้อน ซึ่งจะเห็นได้จากงานจิตรศิลป์ต่างๆ ของไทย และยังเป็นวัฒนธรรมที่มีความอิสระเสรี แสดงออกถึงความสนุกสนาน ร่าเริง เน้นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่ก็ยังไม่ลืมที่จะยกย่องผู้อาวุโส พระสงฆ์ วงศาคณาญาติ วัฒนธรรมไทยสั่งสอนให้คนไทยเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ดำเนินสืบเนื่องมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน สัมผัสเป็นวัฒนธรรมของชาติ ทำให้คนไทยทุกหมู่เหล่าสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความอบอุ่นและสงบสุข

ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สิ่งที่มีมนุษย์ได้ สัมผัสทางใดทางหนึ่งจากอายตนะทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เป็นต้นเหตุของความเชื่ออันเป็น

^๔ นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจำนง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

สัญญาเจตนา เมื่อเกิดการเพาะบ่มความเชื่อโดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ เป็นเครื่องช่วยให้ความเชื่อเจริญเติบโต จึงเกิดรูปเกิดสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเกิดความเชื่อในรูปแบบความเชื่อที่เป็นรูปธรรม และความเชื่อที่เป็นนามธรรม^๕

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ศรัทธา(น.) ความเชื่อ ความเลื่อมใส (ส.) รศ. ภิญโญ จิตต์ธรรม กล่าวว่า ความกลัว และความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา วัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาคือแนวทางการประพฤติปฏิบัติตามหลักการ และ คำสั่งสอนของศาสนานั้น ๆ เพื่อหวังความสุขแก่ตน ความเชื่อ ซึ่งหมายถึงความตกลงใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่านรก สวรรค์ ภูต ผี หรือเทวดามีจริง

๒. ความตกลงใจในความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น มีความเชื่อว่าถ้าเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใคร สิ่งนั้นย่อมตามสนองเรา^๖

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อด้วยศรัทธาและปัญญาของตน ความเชื่อในโลกุตตรธรรม เป็นความเชื่ออันยอดเยี่ยมเพราะจะนำบุคคลผู้เชื่อให้เข้าถึงนโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล และ นิพพาน อันเป็นความเชื่อชั้นสูงสุด นับเนื่องในตถาคตโพธิศรัทธา ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒.๒ แนวคิดเรื่องกรรม

๒.๒.๑ ความหมายของกรรม

คำว่า กรรม รากศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลีว่า กัมม (กัมมะ) ภาษาสันสกฤตใช้ว่า กรม ด้วยเหตุที่ภาษาสันสกฤตก่อนข้างมีอิทธิพลในประเทศไทยช่วงยุคขอมและด้วยการออกเสียง กรม ไม่ชัด จึงควบบกล้ำ ร เป็นกรรม ทำให้ออกเสียงชัดกว่า ซึ่งถือว่าเป็นภาษาถิ่นแต่ก็ยังคงความหมายเดิม กรรมเป็นคำกลางๆ แปลว่า การกระทำ แต่เมื่อจะตัดสินการกระทำนั้นว่าเป็นกรรมหรือไม่ และเป็นกรรมฝ่ายใดประเภทใด จะต้องดูที่เจตนาคือความจงใจ กรรม ตามรูปศัพท์แปลว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ^๗ คือ ทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ขุดหลุมพรางดักคน หรือสัตว์ให้ตกลงไป

^๕ <http://theworkcarve.blogspot.com/2012/07/faith.html> [๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๔]

^๖ พระมหานิกัร สุวรรณดี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบบรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวฮินดูและนักศึกษาศาสนาในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^๗ อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

ตาย เป็นกรรม แต่ชูปบน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม (แต่ถ้ารู้ยู่่ว่า บ่อน้ำที่ตนชูปน้ำไว้ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกลงได้ง่าย แล้วปล่อยปละละเลยมีคนตกลงไปตาย ก็ไม่พ้นเป็นกรรม) การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี ที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว และในกรณีที่กระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม ฉะนั้นกรรมจึงเกิดจากเจตนา แล้วนำไปสู่การกระทำด้วยกาย วาจา และใจ

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า “ ความเชื่อเรื่องกรรมที่ไม่ถูก คือ เรามองกรรมไปที่สิ่งของ ที่เงินทองของนอกกาย จะไปเทือกนั้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่ถูกต้องแต่ไม่ได้มองที่ผลของมัน คือความดี ความชั่ว อันมีอยู่แล้วในกรรมนั้น ซึ่งจิตใจเราสัมผัสได้ทุกครั้งที่เราทำกรรม”^๘

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) อธิบายว่า กรรม แปลว่า การกระทำ กรรมนี้เป็นคำกลาง ๆ ถ้าหากว่าเป็นการกระทำดี ท่านเรียกว่า กุศลกรรม ถ้าหากว่าเป็นการกระทำชั่ว ท่านเรียกว่า อกุศลกรรม^๙

พระราชสุทธินาถมณฑล (จรัญ ฐิตธมฺโม) กล่าวว่า กัมมสัทธา เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อว่ากรรมมีจริง หลักกรรมที่เราทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีจริง^{๑๐}

แสง จันทรงาม อธิบายว่า กรรม แปลว่า การกระทำ (action) ที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ (volition) อันมีกิเลสเป็นแรงผลักดัน ฉะนั้น กรรมที่สมบูรณ์จะต้องมีตัวประกอบกรรม ๓ เสมอ คือ มีกิเลสเป็นแรงกระตุ้น มีความตั้งใจหรือเจตนา มีการกระทำ หรือ การเคลื่อนไหว^{๑๑}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า “กฎแห่งกรรม” ไว้ว่า คือ การกระทำ, การงาน, กิจ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้^{๑๒} จากความหมายที่กล่าวมานี้เราสามารถสังเกตได้ ดังนี้

๑) เมื่อมองให้ถึงตัวแท้ของตัวกรรม เป็นการมองตรงตัวหรือเฉพาะตัวกรรมก็คือเจตนา อันหมายถึงเจตน์จำนง ความจงใจ การเลือกคัดตัดสินใจมุ่งหมายที่จะกระทำ ซึ่งเจตนาหรือเจตน์จำนงนี้เป็นตัวนำ ปังชี้ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์

^๘ พุทธทาสภิกขุ, กรรมและการอยู่เหนือกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

^๙ พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) , กฎแห่งกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^{๑๐} พระราชสุทธินาถมณฑล (จรัญ ฐิตธมฺโม), กฎแห่งกรรมธรรมปฏิบัติ, เล่ม ๑๐ , (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖๔.

^{๑๑} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

๒) ในกระบวนการแห่งชีวิต จะเห็นกรรมในแง่ตัวประกอบซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ด้วยซึ่งกรรมนั้นจะเป็นตัวที่ปรุงแต่งโครงสร้างและวิถีที่จะดำเนินไปของชีวิต กรรมในลักษณะอย่างนี้จึงตรงกับคำว่าสังขาร ในกระบวนการของปัจเจกสมุปบาทที่แปลว่า สภาพที่ปรุงแต่งจิต

๓) ในแง่ชีวิตที่สำเร็จรูปแล้ว กรรมนี้หมายถึงการกระทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปแล้ว บุคคลผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับผลเป็นส่วนตัว ไม่ว่าจะมองแคบ ๆ เฉพาะเวลาเฉพาะหน้าก็ตาม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายธรรม ๒ ประการนี้เป็นเหตุให้เดือดร้อน สองประการคืออะไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิได้ทำความดีงามไว้ มิได้ทำกุศล มิได้ทำบุญซึ่งเป็นเครื่องต่อต้านความชลาดกัลลวไว้ ทำแต่บาป ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมร้ายกาจ เขาย่อมเดือดร้อนว่า เราไม่ได้ทำความดีงาม ดังนั้นบ้าง ว่าเราได้ทำบาปไว้ดังนี้บ้าง”^{๑๓}

๔) เมื่อมองในแง่กิจกรรมของมนุษย์ ได้แก่ กรรมในความหมายของการประกอบอาชีพการงาน การดำเนินชีวิตและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจตน์จำนง การคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เกิดความเป็นไปในสังคมมนุษย์อย่างที่เป็นที่เห็นกันอยู่

สรุปว่า กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา กระบวนการให้ผลของกรรมหรือผลที่เกิดจากการกระทำ ดังนั้น กรรมและกฎแห่งกรรมจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะเมื่อมีการกระทำคือกรรม ย่อมมีผลแห่งการกระทำด้วย ตามหลักกรรมหรือกฎแห่งกรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นสัจธรรมความจริงสูงสุด ซึ่งมีเพียงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวที่ทรงค้นพบสัจธรรมความจริงแล้วทรงนำมาแสดงเปิดเผยให้แก่เวไนยสัตว์ กฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎที่ไม่มีผู้ใดสามารถตัด หรือแก้ไขได้ ตัวของผู้กระทำเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้นด้วยตนเอง

๒.๒.๒ ประเภทของกรรม

กรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การกระทำที่ทำได้ด้วยเจตนา อันมีพื้นฐานมาจากกิเลสแสดงออกทางกาย วาจา ใจ มีทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ส่งผลต่อผู้กระทำ กรรมสาเหตุแห่งกรรมเกิดจากผัสสะซึ่งเริ่มต้นที่ใจเกิดการนึกคิดเรียกว่ามโนกรรม ส่งผลให้ผู้กระทำกรรมต่อทางกายเรียกว่ากายกรรม และทางวาจาเรียกว่าวจีกรรม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรมและความดับของกรรม โดยตรัสแบ่งประเภทของกรรมตามช่วงเวลาที่ทำให้เกิดในกัมมนิโรธสูตร^{๑๔} ดังนี้

^{๑๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘-๙/๒๔๘-๙.

^{๑๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙, ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๒๒๗/๒๗๕.

๑. กรรมเก่า คือ จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (กาย) มน (ใจ) อันบัณฑิตเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งแล้ว สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา

๒. กรรมใหม่ คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ ในปัจจุบัน

๑) กรรม ๒

กรรมในทางพระพุทธศาสนาจะหมายถึง การกระทำด้วยเจตนา ซึ่งเจตนาในที่นี้ก็คือ กิเลส คือทุกครั้งที่เราทำอะไรลงไปด้วยกิเลสจะเรียกว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น และจะมีผลเรียกว่า วิบาก โดยกรรมนี้ก็มีอยู่ ๒ ประเภท อันได้แก่

๑. กรรมชั่ว คือการกระทำชั่ว ที่อาจเกิดขึ้นทางกาย หรือวาจา หรือใจก็ได้ ซึ่งได้แก่การเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน และกามารมณ์ของผู้อื่น การพูดโกหก พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้าไร้สาระ ความคิดโลภ ความคิดโกรธ และการมีความเห็นผิด (เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี แต่ทำชั่วกลับได้ดี เป็นต้น)

๒. กรรมดี คือการกระทำดี ที่อาจเกิดขึ้นได้ทางกาย หรือวาจา หรือใจก็ได้ อย่างเช่นการมีศีล, การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์หรือมีความสุขด้วยการให้ทรัพย์หรือสิ่งของบ้าง ให้ความรู้บ้าง ให้ธรรมะบ้าง ให้โอกาสบ้าง ให้ภัยบ้าง, หรือการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ครูอาจารย์, การเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นสุข, การทำหน้าที่การงานที่สุจริต, และการปฏิบัติต่อคนรอบข้างอย่างถูกต้อง เป็นต้น

กรรม ๒ อีกอย่างหนึ่ง คือ กรรมที่หมายถึงกระทำโดยสมบูรณ์ แปลว่า การกระทำโดยเจตนาคือจงใจกระทำ การกระทำแบ่งออกเป็น ๓ ทาง ได้แก่ การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทุกอย่างที่เกิดจากความจงใจของผู้กระทำถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น ซึ่งแบ่งกรรมออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. กุศลกรรม หมายถึง กรรมฝ่ายดี เป็นการกระทำที่ดีงาม เกิดบุญกุศล ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ทำให้จิตโสกเศร้า หรืออาจเรียกว่า กุศลเจตนา เพราะตั้งใจทำดี ทางที่ทำให้เกิดพฤติกรรมที่จัดเป็นกรรมดี หรือที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ สามารถแบ่งออกตามทวารที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจ ได้ดังนี้

กายกรรม หรือ กายทวาร หมายถึง กรรมดีทางกาย เมื่อการกระทำทางกายดีจึงเรียกว่า กายสุจริต มี ๓ ประการ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ที่ยังมีชีวิต

๒. อทินนาทานา เวรมณี งดเว้นจากการลักขโมยของที่ไม่ให้

๓. กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี งดเว้นจากการประพฤติดีกาม

วจีกรรม หรือวจีทวาร หมายถึง กรรมดีทางวาจาที่ได้รับการไตร่ตรองด้วยปัญญา ก่อนที่จะเปล่งคำพูดออกมา เมื่อการกระทำทางวาจาดีจึงเรียกว่า วจีสจจริต มี ๔ ประการ คือ

๑. มุสาวาทา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดโกหก หลอกลวง ต้มตุ๋นเป็นต้น

๒. ปิสุณาย วาจา เวรมณี งดเว้นจากการพูดส่อเสียด คือ คำพูดทำให้สูญเสียความเป็นที่รักใคร่ปรองดองกัน เช่น ยุยงให้แตกแยก เหน็บแนม กระแทบกระเทียบเสียดแทง คำสบประมาท พูดลับหลัง เป็นต้น เหล่านี้เป็นคำพูดทำให้เกิดทริฏฐิมานะซึ่งดีซึ่งเด่น มุ่งเอาชนะกันและกัน

๓. ผรุสย วาจา เวรมณี งดเว้นจากการพูดคำหยาบคาย คือ พูดคำชนิดที่ค่อนข้างหยาบคาย คำเผ็ดร้อน คำเหน็บแนมให้เจ็บใจ เหล่านี้ทำให้ผู้อื่นโกรธเคืองไม่ทำให้จิตตั้งมั่น

๔. สัมปปลปา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ ขอบพูดไม่ถูกเวลา ขอบพูดหยอกล้อ ขอบพูดไร้ประโยชน์ ขอบพูดไม่เป็นธรรม ขอบพูดไม่เป็นวินัย เป็นผู้พูดไม่มีหลักฐาน ไม่เป็นเวลา ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มโนกรรม หรือมโนทวาร หมายถึง การกระทำทางใจ เมื่อการกระทำทางใจดีจึงเรียกว่า มโนสุจริต มี ๓ ประการ คือ

๑. อนภิชฌา ไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
๒. อัปยาบาท ไม่คิดปองร้ายเบียดเบียนผู้อื่น
๓. สัมมาทิฎฐิ คิดถูกเห็นถูก

๒. อกุศลกรรม หรือกรรมฝ่ายชั่ว หมายถึง การกระทำที่ผิดศีล ผิดธรรม เกิดบาป อกุศลทำให้จิตเศร้าหมอง หรืออาจเรียกว่า อกุศลเจตนา เพราะตั้งใจทำชั่ว ทางที่ทำให้เกิดพฤติกรรมที่จัดเป็นกรรมชั่ว หรือที่เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ สามารถแบ่งออกตามทวารที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจ ได้ดังนี้

กายกรรม หรือกายทวาร หมายถึง การกระทำทางกาย เมื่อการกระทำทางกายชั่ว จึงเรียกว่า กายทุจริต มี ๓ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ปาณาติบาต การจงใจฆ่าสัตว์ที่ยังมีชีวิต
๒. อทินนาทาน การจงใจลักขโมยของที่ผู้อื่นไม่ให้
๓. กาเมสุมิจฉาจารา การจงใจประพฤติดูผิดในกาม

วจีกรรม หรือวจีทวาร หมายถึง การกระทำทางคำพูดที่ขาดการไตร่ตรอง ด้วยปัญญา เมื่อการกระทำทางวาจาชั่ว จึงเรียกว่า วจีทุจริต มี ๔ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. มุสาวาท การจงใจพูดเท็จ คือ พูดโกหก หลอกลวง ต้มตุ๋น เป็นต้น
๒. ปิสุณาวาจา การจงใจพูดส่อเสียด คือ คำพูดทำให้สูญเสียความเป็นที่รักใคร่ปรองดองกัน เช่น ยุยงให้แตกแยก เหน็บแนม กระแทบกระเทียบเสียดแทง คำสบประมาท พูดลับหลัง เป็นต้น เหล่านี้เป็นคำพูดทำให้เกิดทริฏฐิมานะซึ่งดีซึ่งเด่น มุ่งเอาชนะกันและกัน

๓. ผรุสวาจา การจงใจพูดคำหยาบคาย คือ พูดคำชนิดที่ค่อนข้างอด คำหยาบคาย คำเผ็ดร้อน คำเหน็บแนมให้เจ็บใจ เหล่านี้ทำให้ผู้อื่นโกรธเคืองไม่ทำให้จิตตั้งมั่น

๔. สัมผัสปลลาปา การจงใจพูดเพื่อเจ้อ คือ ขอบพูดไม่ถูกเวลา ขอบพูดหยอก ล้อ ขอบพูดไร้ประโยชน์ ขอบพูดไม่เป็นธรรม ขอบพูดไม่เป็นวินัย เป็นผู้พูดไม่มีหลักฐาน ไม่เป็นเวลา ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มโนกรรม หรือมโนทวาร หมายถึง การกระทำทางใจ เมื่อการกระทำทางใจชั่วจึงเรียกว่า มโนทุจริต มี ๓ ประการ คือ

๑. อภิชฌา คิดเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
๒. พยาบาท คิดปองร้ายเบียดเบียนผู้อื่น
๓. มิจฉาทิฎฐิ คิดผิดเห็นผิด

คนส่วนมากเข้าใจว่ากรรมคือการกระทำ ความเข้าใจนี้ไม่ผิด แต่เป็นความเข้าใจที่ยังไม่รัดกุมและถูกต้องทั้งหมด เพราะมีการกระทำบางอย่างที่ไม่นับว่าเป็นกรรม กรรมแท้จะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ๒ ประการ คือ ผู้ทำมีเจตนา และการกระทำนั้นจะต้องให้ผลเป็นบุญหรือเป็นบาป ที่ว่าผู้ทำมีเจตนา มีหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน นิพเพธิกปริยายสูตร จักกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

“เจตนาหัง ภิกขเว กัมมัง วทามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม” เจตนาได้แก่ความตั้งใจหรือความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งตามเจตนาไว้เป็น ๓ อย่าง^{๑๕} คือ

๑. บุรพเจตนา เจตนาก่อนทำ
๒. มุญจนเจตนา เจตนาในเวลาทำ
๓. อปรปรเจตนา เจตนาเมื่อได้ทำไปแล้ว

การกระทำโดยมีเจตนาเกิดขึ้นในตอนใดตอนหนึ่งถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น ส่วนการกระทำที่ไม่มีเจตนา คือใจไม่ได้สั่งให้ทำ ไม่จัดว่าเป็นกรรม เช่นคนเจ็บซึ่งมีไข้สูง เกิดเพ้อคลั่ง แม้จะพูดคำหยาบออกมา เอามือหรือเท้าไปถูกใครเข้าก็ไม่เป็นกรรม ในทางวินัยก็ยกเว้นให้พระที่วิกลจริตซึ่งล่วงเกินสิกขาวินัยไม่ต้องอาบัติ ทั้งนี้ก็โดยหลักเกณฑ์ที่ว่า ถ้าผู้ทำไม่มีเจตนากระทำแล้วการกระทำนั้นก็ไม่เป็นกรรม

๒) กรรมดำ กรรมขาว

องค์สมเด็จพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงกรรม ๔^{๑๖} ไว้ในพระสูตรต่าง ๆ หลายพระสูตรด้วยกัน เช่น สังคีตีสสูตร กุกกุรวตีสสูตร^{๑๗} และในหมวดกรรมวรรค^{๑๘} สรุปได้ว่า กรรม ๔ มีดังนี้

^{๑๕} อัง.ญก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๘/๗๕.

^{๑๘} อัง. จตุก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒-๒๓๘, ๓๔๕-๓๕๕.

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น เป็นผู้ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ มีจิตประทุษร้ายต่อพระตถาคต ยังพระโลหิตให้ห้อ ขึ้น ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ ดื่มน้ำเมา และกรรมดำ คือ กรรมชั่ว ให้ผลชั่ว หมายถึง กรรมชั่วที่บุคคลทำทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้ผู้กระทำได้รับความทุกข์ ฝ่ายเดียวเหมือนสัตว์นรกที่ได้รับโทษทัณฑ์

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกาย วาจา ใจ อันไม่มีความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เช่น เป็นผู้ตเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดีกในกาม จากการพุตเทจ จากการพุตส่อเสียด จากการพุตคำหยาบ จากการพุตเพ้อเจ้อ ไม่มากไปด้วยความเพ่งเล็งอยากได้ มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ และกรรมขาว คือ กรรมดี ให้ผลดี หมายถึง กรรมดีที่บุคคลกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ มีผลไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้ผู้ได้รับมีแต่ความสุขฝ่ายเดียว เหมือนอยู่บนสวรรค์ชั้นสุกัททินะ

๓. กรรมทั้งดำและขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบ้าง มีทั้งสุขและทั้งทุกข์ระคนกัน และกรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ กรรมทั้งชั่วและทั้งดี ให้ผลทั้งชั่วและดี หมายถึง การที่บุคคลกระทำทั้งกรรมชั่วและกรรมดี ทางกาย วาจา ใจ มีผลเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้ผู้ได้รับมีทั้งความทุกข์และความสุข สลับกัน เหมือนมนุษย์ เทวดาบางจำพวก และวินิปาติกะ^{๑๔}

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาใดเพื่อละกรรมดำอันมีวิบากดำ เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาว และเจตนาใดเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม และกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ กรรมไม่ชั่วและกรรมไม่ดี มีผลทั้งไม่ชั่วและไม่ดี เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม หมายถึง การที่บุคคลมีเจตนาละกรรมทั้ง ๓ ดังกล่าวข้างต้น โดยปฏิบัติตามหลักกรรมโพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘๘.

๒.๓ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ประกอบไปด้วยปัญญาและเหตุผล แต่ศรัทธาหรือความเชื่อสิ่งที่อยู่ในความนึกคิดของมนุษย์ และมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมที่แสดงออก ศรัทธาหรือความเชื่อจะเป็นแรงดลใจให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งใจไว้ ดังนั้น ศรัทธาหรือความเชื่อ จึงมีอิทธิพลต่อการกำหนดวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลและสังคม ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่า กฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง และได้ให้ความหมายของคำว่า “กฎแห่งกรรม” หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาคือทำด้วยความจงใจ หรือจงใจทำ ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีหรือทำชั่วก็ตาม การกระทำที่ดีเรียกว่า “กรรมดี” การกระทำที่ชั่ว เรียกว่า “กรรมชั่ว” ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสถึงเรื่องของกฎแห่งกรรมไว้ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม”^{๒๐} และกฎแห่งกรรม ยังหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ ส่วนความหมายของกฎแห่งกรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของสังขธรรม คือหลักความจริงตามธรรมชาติที่ว่า สิ่งทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ วัตถุ ทั้งที่เป็นรูปธรรมมองเห็นได้ สัมผัสได้ หรือเป็นนามธรรม เช่นเรื่องของจิตใจ อันเป็นธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น (สังขตธรรม) สรรพสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ธรรมดาที่ว่านี้ เป็นการมองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่ากำหนดอันแน่นอน แนวทางหรือวิธีอันแน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน และการที่จะเรียกว่าเป็นกรรมสมบรูณ์นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ อย่างคือ

๑. มีกิเลสเป็นแรงกระตุ้นหรือเป็นแรงผลักดัน กิเลส แปลว่า ความเศร้าหมองในจิตใจ หรือเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต กิเลสอันเป็นต้นเค้าแห่งความชั่ว เรียกว่า “อกุศลมูล” ได้แก่ความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ) และความหลง (โมหะ) และกิเลสที่เป็นต้นเค้าแห่งความดีเรียกว่า “กุศลมูล” ได้แก่ ความไม่โลภ (อโลภะ) ความไม่โกรธ ไม่ประทุษร้าย (อโทสะ) และความไม่หลงผิด (อโมหะ) กิเลสเหล่านี้มีอยู่ในขันธสันดานของสัตว์โลกที่ยังเป็นปุถุชน และเหยื่อล่อให้เกิดกิเลส ก็คือ เบญจกามคุณ (กามคุณ ๕) คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส กรรมหรือการกระทำก็อาศัยกิเลสเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นหรือผลักดัน

๒. มีเจตนาหรือความตั้งใจ เจตนา ก็คือ การตั้งใจหรือจงใจ เป็นปัจจัยอันหนึ่งของจิต กรรมคือ การกระทำหรือเมล็ดพันธุ์ ผลของการกระทำหรือผลที่เกิดขึ้น เรียกว่า “กรรมวิบาก” (ผลของกรรม) เจตนาต่างๆ นั้นอาจเป็นไปได้ทั้งในด้านดีและในด้านเลว ดังนั้นการกระทำอาจเป็นไปได้ทั้งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าผลของ

^{๒๐} อภ. ญก. (บาลี) ๒๒/๓๓๔/๔๖๔, อภ. ญก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๒๒.

การกระทำนั้น ๆ มีเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร การเกี่ยวโยงต่อเนื่องอันไม่จบสิ้นของการกระทำ และผลของการกระทำ เหตุปัจจัยกับผล หรือเมล็ดพันธุ์กับผลไม่เหล่านั้นได้เกิดต่อเนื่องกันไป อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาแห่งปรากฏการณ์ของร่างกาย และจิตใจของสภาพที่เป็นอยู่ มีอยู่

๓. การกระทำหรือการเคลื่อนไหว เมื่อมีเจตนาเกิดขึ้นแล้วคนเราก็จะมีการกระทำไปตามเจตนา หรือความมุ่งหมายนั้นโดยอาศัยเครื่องมือ คือ กาย วาจา และใจ และเมื่อเกิดการกระทำแล้วมันก็จะผลิตผลออกมา เรียกว่า ผลกรรม ผลของการกระทำทั้งหลายย่อมจะทำให้เกิดความต้องการ และความทะยานอยากขึ้นอีก จึงกลายเป็นวงเวียนหรือวงจรชีวิต เรียกว่า “วัฏฏะ ๓” ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก

๔. ผลสำเร็จ หมายถึง การกระทำนั้นเกิดผลสำเร็จตามเจตนา (ความตั้งใจหรือความมุ่งหมาย) ที่ตั้งไว้ทุกประการ เช่น ตั้งใจจะฆ่าเขาให้ตายและก็สามารถฆ่าเขาตายได้สำเร็จเป็นต้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การกระทำที่สมบูรณ์หรือการกระทำที่จะเรียกว่าเป็นกรรมที่สมบูรณ์นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ อย่าง ดังกล่าวข้างต้นนั้น พระพุทธเจ้า จึงทรงเห็นว่า การกระทำที่มีเจตนาจึงจะเรียกว่าเป็น “กรรม” ตามคลองธรรม จัดเป็นมโนสุจริต

อาจจะกล่าวถึงสาเหตุแห่งการเกิดกรรมได้ว่า กิเลสที่มีอยู่ประจำใจตลอดเวลา คือ อวิชชา กิเลสอื่น ๆ ในเวลาจิตใจปกติ อาจกล่าวได้ว่าไม่มี หรือยังไม่เกิดขึ้น ต่อเมื่อมีสิ่งเร้าใจถึงเกิดขึ้น สิ่งเร้าที่ทำให้เกิดกิเลสก็คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง ถ้าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดี น่าใคร่ น่าพอใจ กิเลสฝ่ายสร้างสรรค์ก็เกิดขึ้น ถ้าสิ่งเร้าไม่ดี ไม่น่าพอใจ กิเลสฝ่ายทำลายจะเกิดขึ้น การที่คนหลงพอใจและไม่พอใจต่อสิ่งเร้า ก็เพราะกิเลสประเภทสนับสนุนนั่นเอง กิเลสทุกประเภทเมื่อเกิดขึ้น จะทำให้ใจกระเพื่อม ทำให้จิตใจมีพลังงานส่วนเกินขึ้น ฉะนั้น กิเลสจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดกรรม

เรื่องกฎแห่งกรรม พระองค์ได้ทรงสั่งสอนพุทธบริษัทเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะหากใครกระทำผิดกฎแห่งกรรมแล้ว จะมีผลต่อการดำเนินชีวิต จะต้องได้รับความทุกข์สิ้นกาลนานทั้งในปัจจุบันและอนาคต หลักกรรมที่พระองค์นำมาสั่งสอนมีปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก แต่ที่จะนำมาถ้อยคำนี้อยู่ใน เวณสาชชาดก^{๒๑} ความว่า

“ยานิ กโรติ ปุริโส ตานิ อตฺตนิ ปสฺสตี
 กลฺยาณการี กลฺยาณ ปาปการี จ ปาปกั
 ยาทิสฺ วปเต พิชฺ ตาทิสฺ รุหเต ผล
 บุคคลทำกรรมใด ย่อมมองเห็นกรรมนั้นในตน
 ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว
 บุคคลหว่านพืชเช่นใด ผลย่อมงอกขึ้นเช่นนั้น”

^{๒๑} ขุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๕/๒๐๑

จากพุทธพจน์นี้ สามารถสรุปหลักกรรมที่ตรงไปตรงมา โดยที่ไม่ต้องตีความแต่อย่างไรรว่า การกระทำใดๆ ในโลกนี้ ที่ไม่ให้ผลนั้นย่อมไม่มี ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วล้วนให้ผลทั้งสิ้น ใครทำดีก็ได้รับผลดี ใครทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว เหมือนการหว่านพืชลงในดิน พืชนั้นย่อมเจริญเติบโตให้ดอกออกผล หากเราปลูกมะม่วงผลออกมากก็ต้องเป็นมะม่วง จะให้เป็นมังคุดก็คงเป็นไปไม่ได้ และส่วนมากคนทั่วไปจะเรียกหลักกรรมด้วยประโยคที่สั้นกระชับว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนเป็นไปตามธรรมชาติแห่งเหตุปัจจัย ที่เรียกกันว่า กฎแห่งธรรมชาติ หรือนิยาม อันหมายถึงความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีที่มาและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่นทุกอย่างล้วนเป็นเหตุ-ผลกันตามหลักของอิทัปปัจจยตา ที่กล่าวว่า “สรรพสิ่งล้วนอิงอาศัยกันและกัน ในฐานะสิ่งหนึ่งเป็นสาเหตุและสิ่งหนึ่งเป็นผล”

กรรม ก็จัดว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” หากเรียกเป็นวิชาการก็เรียกว่า “กรรมนิยาม” กรรมนิยามแปลว่ากฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงกฎธรรมชาติหรือนิยามไว้ ๕ ประการ ซึ่งกฎแห่งกรรมหรือกรรมนิยามก็เป็นนิยามหนึ่งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ในนิยาม ๕ คือ

๑. อุตุนิยาม กฎธรรมชาติฟ้าอากาศ ฤดูกาลต่างๆ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ โดยมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิ เช่น ฝนตกฟ้าร้อง อากาศร้อน หนาว ดอกไม้ใบไม้บางชนิดกลางวันบานกลางคืนหุบ หรือการที่สรรพสิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อยลงไป เป็นต้น

๒. พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพืชพันธุ์หรือที่เรียกว่าพันธุ์กรรม เช่น หลักความจริงที่ว่า พืชชนิดใดก็ให้ผลชนิดนั้น ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกมะม่วงก็เป็นต้นมะม่วง ปลูกพืชชนิดใดก็ออกผล ออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น

๓. จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่อมีสิ่งเร้า (อารมณ์) มากระทบประสาท จะเกิดการรับรู้ขึ้น คือจิตออกมารับอารมณ์ จิตจะทำงานอย่างไร และดำเนินไปเป็นขั้นตอนเช่นไร ตามกฎแห่งการทำงานของจิต

๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล ได้แก่กระบวนการก่อการกระทำ หรือเรียกให้ชัดลงไปว่า กระบวนการแห่งเจตจำนง หรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่างๆ และการให้ผลของการกระทำ หรือผลที่สืบเนื่องจากการกระทำอันสมพร้อมสอดคล้องกัน กฎแห่งกรรม จึงเป็นกฎแห่งเหตุและผล หรือ

กฎธรรมชาติที่เรียกว่า กรรมนิยาม^{๒๒} เช่น ทำกรรมดีย่อมมีผลดี ทำกรรมชั่วย่อมมีผลชั่ว หรือที่เรียกกันติดปากทั่วไปว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๕. ธรรมเนียม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย อันเป็นกำหนดแห่งธรรมดา หรือความเป็นไปอันแน่นอนโดยธรรมดาเช่น สิ่งทั้งหลายเมื่อมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วย่อมดับไปเป็นธรรมดา^{๒๓}

กรรมในพระพุทธศาสนามีขอบเขตที่ครอบคลุมกว่า นั้นหมายความว่า กรรมในศาสนาอื่น ก็จะกล่าวเฉพาะว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วแค่นั้นเอง แต่พระพุทธศาสนากล่าวมากกว่านั้น คือ นอกจากจะกล่าวว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วแล้ว ยังกล่าวถึงการทำให้สิ้นกรรมนั้นด้วย นี่คือจุดที่มีความแตกต่างจากศาสนาอื่น ดังนั้นเราจะทำการศึกษาในขอบเขตของกรรม ๓ ลักษณะคือ กฎแห่งกรรม กรรม และกัมมัคขัย หรือความสิ้นไปแห่งกรรม หรือเราอาจจะแยกเป็น ๒ ระดับก็ได้ คือ กรรมในระดับศีลธรรมกับกรรมในระดับสังขธรรม กรรมในขั้นศีลธรรม เป็นกรรมที่เกี่ยวกับโลกหรือเนื่องด้วยโลก ซึ่งอยู่ในกฎเกณฑ์ของกฎธรรมชาติหรือที่เรียกโดยภาษาทางธรรมว่ากรรมนิยาม ทั้งนี้เพราะว่ากรรมหรือการกระทำต้องเนื่องด้วยสิ่งอื่นเกิดขึ้น และอาศัยสิ่งอื่นให้เป็นไป ดังมีพุทธพจน์ที่ทรงตรัสเรื่องการเกิดและการดับแห่งกรรมไว้ในนิพเพธิกสูตรตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ เหตุเกิดแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม”^{๒๔} ซึ่งจากพุทธพจน์ จะสังเกตเห็นได้ว่า เจตนาคือตัวกรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากผัสสะ หรืออาการที่อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก แล้วมีวิญญาณเข้าไปรองรับ จากนั้นก็ตรัสถึงความแตกต่างแห่งกรรมไว้อีกว่า “ความต่างกันแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ กรรมที่พึงเสวยในนรกก็มี กรรมที่พึงเสวยในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มี กรรมที่พึงเสวยในแดนเปรตก็มี กรรมที่พึงเสวยในมนุษย์โลกก็มี กรรมที่พึงเสวยในเทวโลกก็มี นี่เรียกว่า ความต่างกันแห่งกรรม” ในความแตกต่างแห่งกรรม จะกล่าวถึง การกระทำในภพภูมิต่าง ๆ แล้วก็ตรัสถึงผลหรือวิบากของกรรมที่แตกต่างกันว่า “วิบากกรรม เป็นอย่างไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการคือ ๑. กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน ๒. กรรมที่พึงเสวยในอภัพพัตถไป ๓. กรรมที่พึงเสวยในอภัพพัตถต่อไป นี่เรียกว่า วิบากแห่งกรรม แล้วทรงตรัสความดับและข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรมว่า ความดับแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ เพราะผัสสะดับ กรรมจึงดับ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรมได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

^{๒๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๒.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๖.

^{๒๔} อัง.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

๒.๓.๒ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระไตรปิฎก

ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา โดยความเชื่อที่ปราศจากสติปัญญาก็ดี ความเชื่อตามคนอื่นว่าก็ดี ไม่จัดเป็น ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในที่ใด สอนไว้ในธรรมบทไหนก็ตามที่ พระองค์จะทรงสอนเรื่องของปัญญาไว้ในที่นั้น ๆ ด้วยเสมอ ความหมายในพระไตรปิฎกได้อธิบายหลักของศรัทธา และหลักของกรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น และน่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ตรงกันข้ามหรือเพื่อลบล้างพวกมิจฉาทิฎฐิ ผู้ไม่มีศรัทธา พวกมิจฉาทิฎฐิ ๓ ประเภท คือ

๑. อกริยทิฎฐิ เห็นว่าไม่เป็นอันทำ พวกนี้ค้านกรรม
๒. นัตถิกทิฎฐิ เห็นว่าขาดสูญ พวกนี้ค้านผลของกรรม
๓. อเหตุกทิฎฐิ เห็นว่าไม่มีเหตุ พวกนี้ค้านทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งกรรมและผลของ

กรรม

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกัมมสัทธา - เชื่อกรรม ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวก อกริยทิฎฐิ คือ พวกไม่เชื่อกรรม วิปากสัทธา - เชื่อผลของกรรม ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวกนัตถิกทิฎฐิ คือ พวกไม่เชื่อผลของกรรม กัมมัสสกตาสัทธา - เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวกอเหตุกทิฎฐิ คือ พวกปฏิเสธหมดทั้งเหตุทั้งผล คือ ทั้งกรรมและผลของกรรม เพราะพวกนี้เชื่อว่าคนจะชั่วก็ชั่วเอง คนจะดีก็ดีเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แก่ชาว “กาลามะ” ที่แคว้นโกศล ถึงความเชื่อที่อาจจะทำให้ผิดพลาดได้ ๑๐ ประการ ดังนี้ ดูก่อนกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย พึง

๑. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินแล้ว
๒. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่สืบ ๆ กันมา
๓. อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า “ได้ยินว่าอย่างนี้”
๔. อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
๕. อย่าได้ยึดถือโดยนึกเอาเอง
๖. อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน (อนุมาน)
๗. อย่าได้ยึดถือโดยตรึกตามอาการ
๘. อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่า ต้องกับทิฎฐิของตน
๙. อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดเป็นผู้สมควรเชื่อถือได้ (เพราะอาจผิดทั้งคู่ก็ได้)

๑๐. อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนั้นเป็นครูของเรา (ครูอาจารย์ก็อาจคิดผิดได้)^{๒๕}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนต่อไปว่า ก่อนที่จะเชื่อสิ่งใด ให้ใช้ปัญญาพิจารณาว่า “ดูก่อนชาวกาลามะท่านทั้งหลาย เมื่อใดที่ท่านรู้ได้ด้วยตัวตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ นักปราชญ์ติเตียน เมื่อทำแล้วย่อมให้เกิดแต่ส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์และทุกข์ ท่านควรละธรรมเหล่านั้นเสีย, ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ไม่มีโทษ นักปราชญ์สรรเสริญ เมื่อทำแล้ว ย่อมให้เกิดประโยชน์และสุข ท่านควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่” พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญาของตนเอง

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุและผล ไม่สอนให้เชื่ออย่างมกมาย แม้จะสอนเรื่องศรัทธา - ความเชื่อ แต่ความเชื่อนั้น ต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ได้แสดงไว้ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น พุทธพจน์ในวาสณสูตร^{๒๖} ว่า

“บัณฑิตผู้มีปกติเห็นปฏิจสมุปบาทผลลาดในกรรมและวิบาก ย่อมเห็นกรรมตามความเป็นจริงอย่างนี้ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพันเปรียบเหมือนรถที่แล่นไปมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ ฉะนั้น”

หรือในจักกวัตติสูตร^{๒๗} เช่นว่า “ภิกษุทั้งหลาย โดยนัยดังนี้แล เมื่อผู้ครองแผ่นดินไม่จัดเสริมเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนทั้งหลายผู้ไร้ทรัพย์ ความยากจนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความยากจนถึงความแพร่หลาย การลักทรัพย์ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการลักทรัพย์ถึงการแพร่หลาย สัตว์ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อสัตว์ถึงความแพร่หลาย การฆ่าฟันสังหารกัน(ปาณาติบาต) ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อการสังหารกันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ได้ถึงความแพร่หลาย ...กาเมสุมิฉณาจารา...ธรรมสองอย่างคือผรุสวาทและการพูดเพ้อเจ้อ..อภิขมา และพยาบาท...มิฉณาภิภูฏิ ก็ได้ถึงความแพร่หลาย...”

ดังพุทธพจน์ในอัคคัญญสูตร^{๒๘} เช่นว่า “ครั้งนั้นแลพวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างประทุษร้ายกันว่า ท่านเอ๋ย ธรรมชั่วร้ายทั้งหลายปรากฏขึ้นในหมู่สัตว์ทั้งหลาย เสียแล้วหนอ อันเป็นเหตุให้การลักทรัพย์ก็ปรากฏมี การติเตียนกันก็ปรากฏมี การพูดเท็จก็ปรากฏมี การถือไม้พลองก็ปรากฏมี อย่างกระนั้นเลย พวกเราจักเลือกตั้ง(สมมติ)สัตว์ผู้หนึ่งขึ้นให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตำหนิผู้ที่ควรตำหนิได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ พวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้น จึงพากันเข้าไปหาสัตว์ผู้สง่างาม นาดูน่าชม นาลี่อมใส และน่าเกรงขาม ยิ่งกว่าสัตว์ทั้งหมดนั้นแล้ว แจ้งความดังนี้ว่า มาเถิด ท่านสัตว์ผู้เจริญท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดย

^{๒๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๑๒-๒๑๘.

^{๒๖} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๕๔/๖๕๙-๖๖๐.

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๕/๗๗.

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๒-๓/๑๐๑-๒.

ชอบ จงตำหนิผู้ที่ควรตำหนิได้โดยชอบ จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด พวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ท่าน สัตว์ผู้นั้น ได้รับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว...เพราะเหตุที่เป็นผู้ซึ่งมหาชนเลือกตั้งดังนี้แล จึงเกิดถ้อยคำว่า มหาสมมตขึ้นเป็นประณม...”

จุฬกัมมวิภังคสูตร ว่าด้วยกฎแห่งกรรม^{๒๙}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล สุภมาณพโทยยบุตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ท่านพระโคตม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี คือ มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่ามีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณดี มีอำนาจน้อย มีอำนาจมาก มีโภคะน้อย มีโภคะมาก เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง มีปัญญาน้อย ท่านพระโคตม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”

มหากัมมวิภังคสูตร ว่าด้วยกฎแห่งกรรม^{๓๐}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสมิทธิอยู่ในกระท่อมป่า ครั้นนั้น ปริพาชกชื่อโปตลิบุตร เทียวเดินเล่นอยู่ เข้าไปหาท่านพระสมิทธิถึงที่อยู่แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสมิทธิว่า

“ท่านพระสมิทธิ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระสมณโคตมว่า กายกรรมไม่จริง วจีกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง และว่า สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไรๆ นั้นก็มีอยู่”

ท่านพระสมิทธิกล่าวว่า “ท่านโปตลิบุตรท่านอย่ากล่าวอย่างนี้ อย่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาค การกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า

“ กายกรรมไม่จริง วจีกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง และว่า สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไรๆ นั้นก็มีอยู่ ”

อกุศลมูลสูตร ว่าด้วยรากเหง้าของอกุศล^{๓๑}

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘/๓๔๙-๓๕๐.

^{๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๙๘-๖๑๖/๓๓๐-๓๓๙.

^{๓๑} ออ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล(รากเหง้าของอกุศล) ๓ ประการนี้
อกุศลมูล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อกุศลมูล คือ โลภะ(ความอยากได้)
๒. อกุศลมูล คือ โทสะ(ความคิดประทุษร้าย)
๓. อกุศลมูล คือ โมหะ(ความหลง)

โลภะ จัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะ ทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็น
อกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกลุ้มรุมก่อกวนให้
เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ทำให้เสียทรัพย์ ดิฉินหรือขบไล่
โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้
ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้
มีโลภะนั้นด้วยประการฉะนี้

อุฏฐานผลสูตร ว่าด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร^{๓๒}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก
บุคคล ๔ จำพวก ๑ ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรม
๒. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรม แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร
๓. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรม
๔. บุคคลผู้ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่ง

กรรม

อภยสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้กลัวตายและผู้ไม่กลัวความตาย^{๓๓}

ว่าด้วยเรื่องของบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ยังไม่ได้ทำความดีไว้ ยังไม่ได้สร้างกุศล
ไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัว ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้ำ และทำแต่กรรมเศร้า
หมอง โรคหนักบางอย่างกระทบเขาเข้า เมื่อเขาถูกโรคหนักบางอย่างกระทบเข้า จึงมีความคิด
อย่างนี้ว่า “เรายังไม่ได้ทำความดีไว้หนอ ยังไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้
ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้ำ ทำแต่กรรมเศร้าหมองเราตายแล้วจะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำ
ความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัว ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้ำ
ทำแต่กรรมเศร้าหมองนั้น” เขาย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะ
เลือน นี้แลคือบุคคลผู้มีความตายเป็นธรรมดาถึงถึงความสะดุ้งต่อความตาย

สังขัตตสูตร ว่าด้วยกรรมและวิบากแห่งกรรมโดยย่อ^{๓๔}

^{๓๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๑๓/๑๓๔/๒๐๓.

^{๓๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๑๓/๑๔๔/๒๖๒.

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๓๔๕.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตามกรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กรรมดำ ๒ มีวิบากดำ

๒. กรรมขาวมีวิบากขาว

๓. กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว

๔. กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้แล เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม

ธัมมราชาสูตร ว่าด้วยพระราชาประพจน์ไม่เป็นธรรมและเป็นธรรม^{๓๕}

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสว่า พระตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองภิกษุทั้งหลาย โดยธรรมว่า

๑. กายกรรมเช่นนี้ควรประพจน์ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพจน์

๒. วจีกรรมเช่นนี้ควรประพจน์ วจีกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพจน์

๓. มโนกรรมเช่นนี้ควรประพจน์ มโนกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพจน์

๔. อาชีวะเช่นนี้ควรประกอบ อาชีวะเช่นนี้ไม่ควรประกอบ

๕. บ้านและนิคมเช่นนี้ควรอยู่อาศัย บ้านและนิคมเช่นนี้ไม่ควรอยู่อาศัย

สมณมุณฑิกสูตร สูตรว่าด้วยปริพาชกผู้เป็นบุตรแห่งนางสมณะผู้โง่เขลา^{๓๖}

ลำดับนั้นช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ได้เข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตรถึงที่อยู่ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตร ได้กล่าวกับช่างไม้ชื่อปัญจกังคะว่า

“ช่างไม้ เราบัญญัติบุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า เป็นผู้ที่มีกุศลเพียบพร้อม มีกุศलयอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลุนิพพานชั้นสูงที่ควรบรรลु ไม่มีใครสู้ว่าหะได้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ บุคคลในโลกนี้

๑. ไม่ทำกรรมชั่วทางกาย

๒. ไม่กล่าววาจาชั่ว

๓. ไม่ดำริความดำริชั่ว

๔. ไม่ประกอบอาชีวะชั่ว

อัมพลักขรเปตวัตถุ ว่าด้วยเปรตถูกเสียบอยู่ปลายหลาว^{๓๗}

^{๓๕} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๑๕.

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๒๑/๒๖๑/๓๐๘.

พระองค์ทรงเห็นและทรงสดับมาแล้วก็ทรงเชื่อเถิดว่า นี่เป็นผลกรรมดีและกรรมชั่ว เมื่อกรรมดีและกรรมชั่วทั้งสองไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่ไปสู่สุคติหรือทุคติจะพึงมีได้อย่างไรเล่า ถ้าสัตว์ทั้งหลายในมนุษยโลกนี้ ไม่พึงทำกรรมดีและกรรมชั่ว เหล่าสัตว์ในมนุษยโลกที่จะไปสู่สุคติหรือทุคติ เลวบ้าง ประณีตบ้าง ก็มีไม่ได้

แต่เพราะสัตว์ทั้งหลายในมนุษยโลกได้ทำกรรมดีและกรรมชั่วไว้ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายในมนุษยโลกจึงไปสู่สุคติหรือทุคติ

วัชชสูตร ว่าด้วยการตรัสรู้และไม่ตรัสรู้ริยสัจ ๔^{๓๗}

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นประจักษ์ดังนี้ว่า “ผลของกายทุจริตเป็นผลที่เลวทราม เป็นทุกข์ ซึ่งบุคคลจะต้องได้รับในภพหน้าแน่นอน ผลของวจีทุจริตเป็นผลที่เลวทราม เป็นทุกข์ ซึ่งบุคคลจะต้องได้รับในภพหน้าแน่นอน ผลของมโนทุจริตเป็น ผลที่เลวทราม เป็นทุกข์ ซึ่งบุคคลจะต้องได้รับในภพหน้าแน่นอน ก็ถ้าเราพึงประพฤติชั่วทางกาย ประพฤติชั่วทางวาจา ประพฤติชั่วทางใจ ความชั่วบางอย่างนั้นพึงเป็นเหตุให้เราหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” เขากลับโทษที่ให้ผลในภพหน้า จึงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต บริหารตนให้บริสุทธิ์ นี่เรียกว่า โทษที่ให้ผลในภพหน้า

กัมมนิโรธสูตร ว่าด้วยกรรมและความดับกรรม^{๓๘}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงกรรมใหม่และกรรมเก่า ความดับกรรม และปฏิบัติที่ให้ถึงความดับกรรม เธอทั้งหลายจงฟังจงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าวกรรมเก่าเป็นอย่างไร คือ จักขุ (ตา) บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่าถูกปัจจัยปรุงแต่งสำเร็จด้วยเจตนาเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ฯลฯ

ชีวหา (ลิ้น) บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่าถูกปัจจัยปรุงแต่งสำเร็จด้วยเจตนาเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ฯลฯ

มโน (ใจ) บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่าถูกปัจจัยปรุงแต่งสำเร็จด้วยเจตนาเป็นที่ตั้งแห่งเวทนานี้เราเรียกว่า กรรมเก่า

ในพระไตรปิฎกได้อธิบายหลักของความเชื่อหรือศรัทธา และหลักของกรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้นซึ่งเป็นการเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อที่ผ่านการกรั่นกรองแล้วจากปัญญา เป็นข้อเท็จจริงและรู้ประจักษ์พิจารณาด้วยปัญญา และเป็นความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งดีงาม องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาไว้ดังนี้

^{๓๗} ชุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๕๔๒-๕๔๔/๒๕๔.

^{๓๘} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑/๕๘.

^{๓๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙.

ก. กัมมสัทธา

กัมมสัทธา เชื่อเรื่องกรรม คือ เชื่อว่ากรรมมีจริง คนที่เชื่อในเรื่องกรรม ย่อมได้เปรียบกว่าคนที่ไม่เชื่อ คนที่เชื่อเรื่องกรรมย่อมสามารถอดทนรับความทุกข์ยากลำบาก ความผิดหวัง ความขมขื่น และเคราะห์ร้ายที่เกิดแก่ตนได้ เพราะถือว่าเป็นกรรมที่ทำมาแต่อดีต ไม่ดี โปยดีพ่ายว่าโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม ตนไม่ได้รับความเป็นธรรม ทำดีแล้วไม่ได้ดี คนที่เชื่อในเรื่องกรรมจะยึดมั่นอยู่ในการทำความดีต่อไป จะเป็นผู้สามารถให้อภัยแก่ผู้อื่น และจะเป็นผู้มีหิริโอตตปปะ

ความเชื่อเรื่องการทำหน้าที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา ใจ ว่ามีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว การทำชั่วทางกายเรียกกายทุจริต ทางวาจาเรียกวาจทุจริต ทางใจเรียกมโนทุจริต ส่วนการทำดีทางกายเรียกกายสุจริต ทางวาจาเรียกวาจสุจริต ทางใจเรียกมโนสุจริต เป็นความมั่นใจในการทำอย่างชัดเจน เหมือนเข็มทิศสำหรับนำพาไปสู่ทิศต่างๆ ความเชื่อด้านนี้ก็จะนำไปสู่การกระทำต่อไป

คนที่ประกอบกรรมทำชั่วทั้งกาย วาจา และใจ ส่วนใหญ่เป็นคนไม่เชื่อเรื่องกรรม ไม่เชื่อเรื่องบุญและบาป ไม่เชื่อเรื่องตายแล้วเกิด คนพวกนี้เกิดมาจึงมุ่งแสวงหาทรัพย์สินสมบัติและความสุขสบายให้แก่ตัว โดยไม่คำนึงว่าทรัพย์สินสมบัติหรือความสนุกสนานที่ตนได้มาถูกหรือผิด และทำให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อนหรือไม่

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน กรรมนั้นย่อมเป็นของเราโดยเฉพาะ และเราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น จะโอนให้ผู้อื่นไม่ได้ เช่น เราทำกรรมชั่วอย่างหนึ่ง เราจะต้องรับผลของกรรมชั่วนั้น จะลบล้างหรือโอนไปให้ผู้อื่นไม่ได้ แม้ผู้อื่นจะยินดียินร้ายกับกรรมชั่วของเรากก็ตาม กรรมดีก็เช่นเดียวกัน ผู้ใดทำกรรมดี กรรมดีย่อมเป็นของผู้ทำโดยเฉพาะ จะจ้างหรือวานให้ทำแทนกันหาได้ไม่ เช่นเราจะเอาเงินจ้างผู้อื่นให้ประกอบกรรมดี แล้วขอให้โอนกรรมดีที่ผู้อื่นทำมาให้แก่เราย่อมไม่ได้ หากเราต้องการกรรมดีเป็นของเรา เราก็ต้องประกอบกรรมดีเอง เหมือนกับการรับประทานอาหาร ผู้ได้รับประทานผู้นั้นก็เป็นผู้นั้น

มนุษย์เรามีภาวะความเป็นไปต่างๆ กัน เช่น ดีหรือชั่ว รวยหรือจน เจริญหรือเสื่อม สุขหรือทุกข์ ก็เนื่องจากกรรมของตนเองทั้งสิ้น และกรรมใดที่ทำลงไปจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมให้ผลตอบแทนเสมอ และย่อมติดตามผู้ทำเสมือนเงาติดตามตน หรือเหมือนกับล้อเกวียนที่หมุนตามรอยเท้าโคไปฉะนั้น ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย หากเราทำกรรมดีเราก็ได้รับความสุขความเจริญ กรรมดีจึงเหมือนกัลยาณมิตรที่คอยให้ความอุปการะ และส่งเสริมให้เราประสบแต่ความสุขและความเจริญ แต่ถ้าเราทำกรรมชั่ว กรรมชั่วมักคอยล้างผลาญเราให้ประสบแต่ความทุกข์และความเสื่อม ในพระพุทธศาสนากล่าวยืนยันแน่นอนว่า กรรมเป็นกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เป็นระเบียบแน่นอน กล่าวรวมอยู่ในนิยามดังจะเห็นได้ว่ากรรมข้อแรกนั้น เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวของมนุษย์และสัตว์ และตั้งแต่ข้อ ๒ พินิยามเป็นต้นมา เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และสัตว์ที่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ

กรรมนั้น เมื่อแบ่งโดยประเภทมี ๓ ประการ เรียกว่า กรรม ๓^{๔๐} คือ การกระทำที่ ประกอบด้วย เจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ประกอบด้วย

๑) กายกรรม คือ กรรมทำ ด้วยกาย การกระทำทางกาย

๒) วาจากรรม คือ กรรมทำ ด้วยวาจา การกระทำทางวาจา

๓) มโนกรรม คือ กรรมทำ ด้วยใจ การกระทำทางใจ^{๔๑}

กรรมนั้น เมื่อว่าด้วยเจตนาในการกระทำมี ๒ ประการ เรียกว่า กรรม ๒^{๔๒} คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม หรือทางใจก็ตาม ประกอบด้วย

๑) อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำ ที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำ ที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

๒) กุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำ ที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำ ที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรือ อโมหะ^{๔๓}

ข. วิปากสัทธา

วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่าใครทำดีต้องได้ดี ใครทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่แปรผัน ไม่สงสัยในเรื่องผลของกรรม เชื่อว่าการกระทำทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว จะต้องมียผลจากการกระทำนั้นอย่างแน่นอน และไม่มีอะไรสามารถเปลี่ยนแปลงผลของมันได้ กล่าวคือ ถ้าทำไม่ดี ก็ย่อมได้รับผลกรรมจากความทุกข์ ความลำบากเดือดร้อน ความอึดอัดคับแค้น แต่ถ้าทำดี ก็ย่อมได้รับผลเป็นความสุข ความสบาย ไม่เดือดร้อน ไม่อึดอัดวุ่นวาย มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว รวมไปถึงกรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว ก็จะได้รับผล เช่นเดียวกัน คือความสำเร็จที่เกิดจากการกระทำนั้น ๆ เหมือนกับการปลูกพืช ปลูกอ้อย สิ่งที่เกิดขึ้นมาคืออ้อย ปลูกแตง สิ่งที่ได้ก็คือแตง ไม่กลายพันธุ์ไปเป็นอย่างอื่น เชื่อผลของกรรมในที่นี้หมายถึง กรรมประเภทต่างๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น สามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายแบบ ดังนี้

หมวดที่ ๑ โดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม

(ปากกาลจตุกะ)

๑) ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม คือ กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมดีให้ผลเป็น ลาภยศ สรรเสริญ

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๕๖.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๑.

^{๔๒} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑,๕๕๑/๓๓๘; ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘/๒๔๘,๒๔๒/๒๗/๒.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘.

กรรมชั่วให้ผลเป็น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา มี ๒ อย่าง คือ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ให้ผลภายใน ๗ วัน และให้ผลภายในชาตินี้ กรรมประเภทนี้จะกลายเป็นอโหสิกรรม ต่อเมื่อให้ผลแล้วและผู้ที่จะรับผลตายจะไม่มีผลข้ามชาติ ดังนั้น จึงต้องเป็นกรรมที่ทำด้วยเจตนาดีแรงกล้า กระทำกับ ผู้ที่มีคุณวิเศษ มีบุญคุณ หรือมีความดีอย่างมาก ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม จะให้ผลในชาตินี้ได้เลยนั้น ต้องไม่ถูกทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมฝ่ายตรงข้ามเข้าเบียดเบียน และต้องมีปัจจัยสำคัญ เกื้อหนุน ๔ ประการ คือ คติ กาล อุปธิ และปโยค ถ้าเกื้อหนุนทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมฝ่ายกุศล เรียกว่าสมบัติ ๔ และถ้าเกื้อหนุนทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมฝ่ายอกุศลเรียกว่า วิบัติ ๔ กรรมประเภทนี้จะเปรียบได้กับนายพรานเนื้อ ยิ่งลูกรหนูไปยิงเนื้อ ถ้าถูกเนื้อ เนื้อก็ตาย ถ้าไม่ถูกเนื้อ ย่อมวิ่งหนีไม่กลับมาให้ยิงอีก นายพรานจึงเปรียบเหมือนผลของกรรม เนื้อคือผู้ทำกรรมที่ต้องรับผลของกรรมนั้น^{๔๔}

๒) อุปัชชเวทนิยกรรม คือ กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำในชาตินี้ แต่ยังไม่ให้ผลจะให้ผลในชาติถัดไป กรรมประเภทนี้จะกลายเป็นอโหสิกรรม ต่อเมื่อให้ผลแล้ว หรือผู้ทำกรรมตายลงก่อนได้รับผล จะไม่ข้ามไปให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป

๓) อปรปรียเวทนิยกรรม คือ กรรมให้ผลในภพต่อๆ ไป กรรมดี หรือกรรมชั่ว ที่ทำในชาตินี้แล้วจะให้ผลในชาติต่อๆ ไป ถัดจากชาติหน้า ชาติใดชาติหนึ่งเมื่อสบโอกาส เปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อไล่ตามเนื้อทันเข้าในที่ใด ย่อมเข้ากัดในที่นั้น ดังนั้น กรรมประเภทนี้จะยิ่งน่ากลัวกว่ากรรมประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ด้วยว่าผลของกรรมจะติดตามผู้กระทำไปตลอดการเวียนว่ายตายเกิด จนกว่าจะให้ผลหมดจึงจะกลายเป็นอโหสิกรรม ดังนั้น การให้ผลของกรรมประเภทที่ ๒ และประเภทที่ ๓ ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องผลของกรรม ที่มีความซับซ้อนส่งผลข้ามภพข้ามชาติ

๔) อโหสิกรรม คือ กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำไว้ ให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว เมื่อไม่มีโอกาสให้ผลในเวลาที่จะให้ผล ด้วยถูกกรรมชนิดอื่นตัดหน้าให้ผลไปก่อน จึงอ่อนกำลังให้ผลไม่ทัน และเลิกให้ผลในที่สุด หรือเพราะผู้กระทำกรรมนั้นสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นิพพานในชาตินี้แล้ว ก็ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป จึงไม่มีตัวตนที่จะต้องมารอรับผลของกรรม เปรียบเหมือนพืชสิ้นยางแล้วเพาะไม่ขึ้น ดังนั้น อโหสิกรรม จึงหมายถึงการทำความดีต่าง ๆ ของพระอรหันต์ด้วย ย่อมไม่มีผลเป็นกรรมดี เพราะท่านทำความดีด้วยจิตที่ปราศจากความยึดมั่น ถือมั่น ไม่คิดทำดีเพื่อหวังผลตอบแทนชั้นนอก รวมทั้งไม่คิดทำดีเพื่อละกิเลส เพราะกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว แต่ยังทำดีต่อไปอย่างต่อเนื่อง การทำดีของท่านจึงจัดเป็นเพียงกิริยา ไม่จัดเป็นกรรม และไม่มีวิบาก

^{๔๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี, เล่ม ๑, หน้า ๒๕๔.

หมวดที่ ๒ โดยกิจ คือ จำแนกการให้ผลตามหน้าที่ของกรรม (กิจจตุกะ)

๕) ชนกกรรม คือ กรรมแต่งให้เกิด กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำไว้ ส่งผลให้เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ถ้าเป็นกรรมดีส่งผลไปเกิดในสุคติ ถ้าเป็นกรรมชั่วส่งผลไปเกิดในทุคติ และยังทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตใหม่ให้ดำรงอยู่ และดำเนินกิจกรรมตามสภาพของกรรมจนครบอายุขัย ขณะที่ชนกกรรมทำหน้าที่ปฏิสนธิ กรรมอื่นจะแทรกแซงไม่ได้เลย ชนกกรรมเปรียบเหมือนมารดาคลอดบุตร จะมีใครมาแย่งหน้าที่เป็นผู้คลอดรวมไม่ได้

๖) อุปัตถัมภกรรม คือ กรรมสนับสนุน กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจาก ชนกกรรม กรรมที่ทำหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมชนกกรรมที่ไม่มีโอกาสให้ผลให้ได้ผล และชนกกรรมที่กำลังให้ผลให้ได้ผลเต็มที่ ตลอดจนสนับสนุนส่งเสริมชีวิตที่ชนกกรรมให้เกิดและหล่อเลี้ยงไว้ให้เจริญเติบโต และดำรงอยู่ได้นาน ดังนั้น อุปัตถัมภกรรมต้องเป็นกรรมประเภทเดียวกันกับชนกกรรม เช่น ชนกกรรมนำไปเกิดเป็นลูกเศรษฐี อุปัตถัมภกรรมฝ่ายกุศลจะมาสนับสนุน ให้เด็กคนนั้นมีความสุขสมบูรณ์ตลอดไป

๗) อุปปีฬกรรม คือ กรรมบีบคั้น กรรมที่นำไปให้ผลบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้ยาวนาน กรรมที่เบียดเบียนชนกกรรมที่ให้ผลอยู่อ่อนกำลังลง เบียดเบียนชนกกรรมที่กำลังจะให้ผล ให้ผลไม่เต็มที่ ตลอดจนเบียดเบียนชีวิตที่ชนกกรรมให้เกิดและหล่อเลี้ยงไว้ ไม่ให้เป็นไปตามสภาพของกรรมนั้น อุปปีฬกรรมจะตรงกันข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรม คอยบั่นทอนผลของกรรมทั้งสองให้สิ้นลง ถ้ามีความสุข ก็จะสุขไม่นาน ถ้ามีความทุกข์ก็จะทุกข์ไม่มากและไม่นาน เช่น เกิดเป็นลูกเศรษฐีมีความสุขสบาย แต่ต่อ ๆ มาฐานะตกต่ำลง

๘) อุปฆาตกรรม คือ กรรมตัดรอน กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว และหล่อเลี้ยงไว้มิให้ให้ผลและสูญสิ้นไป ตลอดจนตัดรอนชนกกรรมอื่น ๆ ไม่ให้มีโอกาสให้ผลอุปฆาตกรรมเป็นกรรมที่สนับสนุนอุปปีฬกรรม และตรงกันข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรม เช่น ถ้าชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรมเป็นฝ่ายกุศล อุปปีฬกรรมจะเป็นฝ่ายอกุศล และอุปฆาตกรรมจะเป็นฝ่ายอกุศลเช่นเดียวกับอุปปีฬกรรม กรรมชนิดนี้ เมื่อให้ผลจะตัดรอนชนกกรรมและให้ผลแทนที่ทันที เช่น ชนกกรรมฝ่ายกุศลนำไปเกิดเป็นลูกเศรษฐี อุปัตถัมภกรรมส่งเสริมให้มีความสุข สมบูรณ์ มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง เมื่ออุปฆาตกรรมตามมา ทำให้เกิดอุบัติเหตุเสียชีวิต ทั้งที่อยู่ในวัยไม่สมควรตาย หรือชนกกรรมนำไปให้เกิดเป็นเปรตประเภทปรตตูปชีวิกเปรต อุปัตถัมภกรรมเข้าสนับสนุนชนกกรรม ทำให้เปรตนั้นได้รับความทุกข์ตามสภาพของเปรตวิสัย ญาติพี่น้องในโลกมนุษย์ได้ทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ ถ้าบุญกุศลที่ญาติทำแล้วอุทิศไปให้ยังมีกำลังแรงมาก เปรตนั้นได้รับส่วนกุศลนั้นแล้ว ก็พ้นจากภาวะของเปรตจตุไป

เกิดในสุคติเป็นมนุษย์หรือเทวดา บุญกุศลในกรณีนี้ คือ อุปมากรรมที่เข้าให้ผลัตตรอน ผลของชนกรรม และอุปัตถัมภกรรม^{๔๕}

หมวดที่ ๓ โดยปากทานปริยาย คือ จำแนกลำดับการให้ผลของกรรม หรือ ลำดับความแรงในการให้ผล (ปากทานปริยายจตุกะ)

๙) ครุกรรม คือ กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ สมาบัติ ๘ หรือ อนันตริยกรรม กรรมที่ทำแล้วให้ผลเป็นตัวกำหนดชีวิตหลังความตายได้แน่นอน ให้ผลแก่เจ้าของกรรมในชาติที่ ๒ หรือชาติหน้า ไม่มีกรรมใดมีอำนาจกั้นการให้ผลได้ นอกจากครุกรรมด้วยกันที่แรงกว่า ครุกรรมที่กำลังอ่อนกว่าจะเป็นเพียงกรรมที่ช่วยอุดหนุนในฐานะอุปัตถัมภกรรมเท่านั้น^{๔๖}

๑๐) พหุกรรม หรือ อาจิณณกรรม คือ กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจากครุกรรม เป็นกรรมที่ได้กระทำสะสมไว้มากๆ ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล โดยสั่งสมไว้นานเคยชินเป็นนิสัย กรรมไหนทำบ่อยทำมากจนเคยชินกว่า ก็มีกำลังกว่าและให้ผลก่อน เช่น กรรมสะสมฝ่ายกุศล ได้แก่ การทำบุญรักษาศีล เจริญภาวนา การให้ทาน และทำความดีทั้งหลาย แม้จะทำทีละเล็กละน้อย แต่หากทำอยู่เสมอยุ่ นานเข้าพลังกุศลก็จะพอกพูนมากขึ้น โดยเฉพาะการฝากเงินออมทรัพย์ กรรมสะสมฝ่ายอกุศล ได้แก่ การทำชั่วทั้งปวงแม้จะทำเล็กลง น้อยๆ แต่เมื่อทำบ่อยๆ นานเข้าพลังของอกุศลก็จะพอกพูนขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน

๑๑) อาสันนกรรม คือ กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวนจะตายจับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อนก็จะให้ผลก่อนอื่น กรรมใกล้ดับจิตหมายถึงกรรมดี หรือกรรมชั่วที่ทำในเวลาใกล้ตาย กรรมดีหรือกรรมชั่วที่จิตระลึกถึงเมื่อคราวกำลังจะตาย บางที่เป็นกรรมที่ทำไว้นานแล้ว ต่อมาระลึกถึงเมื่อตอนใกล้ตาย แต่ไม่ใช่กรรมที่เป็นครุกรรม ถ้าไม่มีครุกรรม อาสันนกรรม ให้ผลก่อน อาสันนกรรมถึงจะเป็นกรรมที่มีพลังสูงกว่ากรรมอื่นไม่ได้ แต่สามารถให้ผลของกรรมได้ก่อนกรรมอื่น เปรียบเทียบอาสันนกรรมได้กับโคที่แอด้อยู่ในคอก มีโคแก่อยู่ปากคอก เมื่อเปิดคอก โคแก่สามารถออกจากคอกได้ก่อนโคที่แข็งแรงที่อยู่ข้างใน อาสันนกรรมจะพาหนะที่นำบุคคลไปเกิดตามกรรมที่ทำ ถ้าเป็นอกุศลกรรมจะนำไปเกิดในทุคติ ถ้าเป็น กุศลกรรมจะนำไปเกิดในสุคติ^{๔๗} อาสันนกรรม หมายถึง ชนกรรม ในประเภทของกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ เห็นได้ว่า อาสันนกรรมเป็นกรรมเพียงเล็กน้อย ไม่มีความรุนแรงมากก็ตาม แต่บุคคลไม่ควรประมาทในการทำกรรม ควรรักษาจิตให้ผ่องใสคุ้นเคยกับความดีเอาไว้ เพราะผลของกรรม

^{๔๕} สุนทร ฌ รังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๒.

^{๔๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี, เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

^{๔๗} สุนทร ฌ รังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๒๑๙.

ที่บุคคลทำไว้นั้นแม้เป็นความชั่วเพียงเล็กน้อย ก็สามารถทำจิตใจให้เศร้าหมอง ส่งผลให้ไปเกิดในทุคติได้ อาสันนกรรมอาจหมายถึง ชนกรรมก็ได้

๑๒) กตัตตากรรม หรือ กตัตตาวาปนกรรม คือ กรรมสักว่าทำ กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผลกตัตตากรรมก็เขียน^{๔๘} กรรมดีหรือชั่วที่ทำด้วยเจตนา หรือความตั้งใจไม่แรง เพราะไม่มีเจตนาที่ตั้งใจไว้อ่อน หากไม่มีครุกรรม อาสันนกรรม กรรมนี้จึงจะให้ผลเป็นตัวกำหนดคติชีวิตหลังความตาย ไปเกิดในทุคติหรือสุคติตามกรรมที่ทำ

หมวดที่ ๔ โดยกำเนิด คือ จำแนกตามฐานที่เกิดผลของกรรม (ปาฐานจตุกะ)

กรรมจำแนกตามฐานที่เกิดผลของกรรม (ปาฐานจตุกะ) แสดงที่ตั้งแห่งผลของกรรมสี่อย่าง ซึ่งเป็นการแสดงกรรมโดยอภิธรรมนัย (ข้ออื่น ๆ ข้างต้นเป็นการแสดงกรรมโดยสุดต้นตอ)

๑. อกุศลกรรม^{๔๙} แปลว่า การกระทำที่เป็นความชั่ว มิใช่ความดี การกระทำที่เป็นความชั่วนั้น กระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ (๑) การกระทำชั่วทางร่างกาย มีหลายอย่าง เช่น กระทำผิดต่อชีวิตและร่างกายของผู้อื่น เช่น ฆ่า ช่มเหง เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น กระทำผิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ขโมย ฉ้อโกง ชิงทรัพย์ ฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น และกระทำผิดทางเพศ เช่น นอกใจคู่ครองของตน ประพฤติหรือแสดงอนาจาร ช่มชู้นกระทำชำเราหญิง เป็นต้น (๒) การกระทำชั่วทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ พูดยุยงให้ผู้อื่นผิดใจกัน พูดหยาบคาย ไม่สุภาพ พูดเพื่อเจ้าเล่ห์ไหล ไม่มีสารประโยชน์ (๓) การกระทำชั่วทางใจ ได้แก่ คิดชั่วต่าง ๆ เช่น คิดโลภอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น คิดโกรธมุ่งร้ายพยาบาทผู้อื่น คิดเห็นในทางที่ผิด เช่น ไม่คิดถึงบุญคุณของพ่อแม่ ไม่เชื่อเรื่องบาปบุญ เป็นต้น ซึ่งการกระทำความชั่วทั้งสามข้างต้นเป็นการกระทำที่เป็นความชั่วโหดเขลา จึงเรียกว่า อกุศลกรรม

๒. กามาวจรกุศลกรรม^{๕๐} ได้แก่ เจตนาที่อยู่ในมหากุศลจิต ๘ หมายถึงการทำความดี ๓ ทาง คือทางกาย (กายกรรม ๓) ทางวาจา (วจีกรรม ๔) และทางใจ (มโนกรรม ๓) เรียกว่า กุศลกรรมบท ๑๐ หรือ ความดีที่ควรทำอีก ๑๐ อย่าง จะให้ผลเป็นบุญกุศล เป็นความสุขความเจริญ เช่นเดียวกัน เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นกุศลกรรมที่ตกแต่งให้เกิดในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ รูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล ตกแต่งให้เกิดในรูปภพ และอรูปภพ

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓๘ - ๓๓๙.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๕๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๙๘/๑๓๖.

๓. รูปาวจรกุศลกรรม^{๔๑} คือ การกระทำกุศลที่ท่องเที่ยวเกิดอยู่ในภุมิอันเป็นที่เกิดแห่งกิเลสรูป และ วัตถุรูปเป็นส่วนมาก ได้แก่ เจตนาที่อยู่ในรูปาวจรกุศลจิต ๕ นำไปเกิดในรูปภูมิ อรูปาวจรกุศลกรรม ๔ นำไปเกิดในอรูปภูมิ สำหรับรูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกุศล คือผู้ที่ประกอบกรรมในภาวานากุศล เช่น ปัจจุบันชาตินี้เจริญสมาธิภาวนาจนได้ฌาน ตั้งแต่ปฐมฌานเป็นต้นไป เจตนาที่เกิดขึ้นในรูปาวจรกุศล ก็ส่งผลให้ไปเกิดในรูปภูมิเป็นรูปพรหม ถ้าเจริญอรูปาวจรกุศล ก็จะส่งผลนำไปเกิดในอรูปภูมิ เป็นอรูปพรหม

๔. อรูปาวจรกุศลกรรม^{๔๒} ก็เหมือนกันกับรูปาวจรกุศลกรรม คือ เป็นมโนกรรมอย่างเดียว สำเร็จด้วย ภาวนามัย คือ อธิปทานาว่า โดยประเภทแห่งอารมณ์แล้วมี ๔ คือ (หมายถึงอารมณ์เป็นเครื่องจำแนก) เมื่อเจริญ อรูปาวจรกุศลกรรม ๔ ผลย่อมเกิดขึ้นในอรูปภูมิตามลำดับได้แก่ เจตนาที่อยู่ในอรูปาวจรกุศลจิต ๔ และอรูปาวจรกุศลกรรมย่อมทำหน้าที่บันดาล ผลวิบากอันเป็นความสุขอย่างประณีตวิเศษสุด ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรม โดยทำให้บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้สำเร็จเป็นอภิญญาลาภบุคคล และชักนำไปสู่ปฏิบัติเกิด ตามสมควรแก่กำลังของตน ในพรหมสถานอันเป็นอรูปภูมิ ทั้ง ๔ ภูมิ คือ (๑) อากาสนัญญาตนภูมิ (๒) วิญญานัญญาตนภูมิ (๓) อภิญญานัญญาตนภูมิ และ (๔) เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ^{๔๓}

ค. กัมมัสสกตาสัทธา

กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่า กรรมนี้ทั้งดีและชั่ว ใครทำใครได้ ใครไม่ทำก็ไม่ได้ ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์นั้นหาได้ไม่ ถ้าหากว่าเขาไม่ทำเอาเอง ความเชื่อว่าทุกคนมีการกระทำเป็นของตนเอง คือ ความเชื่อที่ตอกย้ำลงไปว่า เมื่อทำดีย่อมได้รับผลดี เมื่อกระทำชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่วนั้นตอบสนอง คือ ย่อมจะได้รับผลกรรมนั้นเป็นของตนเองแน่นอน เปรียบกับหวานพืชผลเช่นใด ก็ได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว โดยที่ไม่มีผู้ใดสามารถทำกรรมแทนกันได้ ทุกคนล้วนได้รับผลกรรมที่ตนทำขึ้นทุกอย่าง ไม่มีมิดเว้น เบี่ยงเบนออกไป กรรมใดใครเป็นผู้กระทำ ผู้นั้นต้องเป็นผู้รับผล จะรับผลแทนกันไม่ได้ หรือจะรับผลแต่กรรมดีแล้วโยนผลกรรมชั่วให้แก่คนอื่นก็ไม่ได้ เป็นเรื่องเฉพาะตน โยนให้คนอื่นไม่ได้ แต่เพราะเหตุว่าตนต้องรับผลของการกระทำนั้น จึงชื่อว่า สัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่าคนแต่ละคนมีกรรมเป็นของตนเอง และจะต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตนคนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หรือบริสุทธิ์หาได้ไม่”^{๔๔}

^{๔๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๒๑/๒๘๗.

^{๔๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๒๒/๒๘๘.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๓๕/๓๐๘/๒๘๐.

^{๔๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๕/๕๔.

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกรรมและผลของกรรมไว้เป็นคู่ๆ จำนวน ๗ คู่ ดังนี้

๑) เกิดมาเป็นคนมีอายุสั้น เพราะมีการฆ่าสัตว์เป็นเหตุ เกิดมาเป็นคนอายุยืน เพราะการไม่ฆ่าสัตว์เป็นเหตุ

๒) เกิดมาเป็นคนมีโรคมาก เพราะการเบียดเบียนสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน เกิดมาเป็นคนมีโรคน้อย เพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ทำสัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน

๓) เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นคนมักโกรธ จุนเจียวง่าย เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณงาม เพราะเป็นคนไม่มักโกรธ มีจิตเมตตา

๔) เกิดมาเป็นคนมีศักดาน้อย เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และเกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น เกิดมาเป็นคนมีศักดานุภาพมาก เพราะเป็นคนไม่มีใจริษยาในลาภและเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่น

๕) เกิดมาเป็นคนยากจนขัดสน เพราะการไม่บริจาคทาน ช่วยเหลือผู้อื่น เกิดมาเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สินมาก เพราะบริจาคทาน ยินดีในการให้ทานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

๖) เกิดมาเป็นคนในสกุลต่ำ เพราะการไม่ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน เย่อหยิ่ง ไม่ไหวคนที่ควรไหว ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ เป็นคนที่เกิดมาในสกุลสูง เพราะการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนไม่เย่อหยิ่ง ไหว้คนที่ควรไหว เคารพคนที่ควรเคารพ

๗) เกิดมาเป็นคนมีปัญญาน้อย เพราะการไม่สนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็ไม่ไปหาผู้รู้ เพื่อสอบถาม เป็นคนที่เกิดมาเป็นคนมีปัญญามาก เพราะความสนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็เข้าไปหาผู้รู้เพื่อสอบถาม^{๔๔}

การที่คนเราจะมุ่งทำความดีโดยจริงใจและจริงจังนั้น ก็ต้องมีศรัทธา หากขาดศรัทธาแล้ว การทำความดีหรืองานที่ทำนั้น ย่อมมีผลน้อย ถ้าศรัทธาในเรื่องใดมาก ก็ตั้งใจในสิ่งนั้นมาก ถ้าไม่ศรัทธาก็ไม่อยากทำ ฉะนั้น ศรัทธาจึงมีความจำเป็นมากอย่างหนึ่งในการทำความดี แต่เพื่อให้ศรัทธาของคนเรางมง่าย หรือออกนอกกลุ่มนอกทาง ทางพระพุทธศาสนาจึงวางศรัทธาไว้ใน ๔ เรื่อง อันเป็นศรัทธาที่วางอยู่บนปัญญา คือ

กัมมสัทธา เชื่อกรรม คือเชื่อว่า กรรมดีมีจริง กรรมชั่วมีจริง ไม่เชื่ออำนาจพระเจ้า ไม่เชื่ออำนาจดวงดาว ไม่เชื่ออำนาจสิ่งภายนอกจะมาดลบันดาลให้ชีวิตของตนเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ แต่เชื่อว่าสิ่งที่มาดลบันดาลชีวิตของตนมากที่สุด คือ กรรม และความเชื่อเรื่องการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา ใจ ว่ามีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว การทำชั่วทางกายเรียกกายทุจริต ทางวาจาเรียกวาจทุจริต ทางใจเรียกมโนทุจริต ส่วนการทำความดีทางกายเรียกกายสุจริต ทางวาจาเรียกวาจสุจริต ทางใจเรียกมโนสุจริต เป็นความมั่นใจในการกระทำอย่างชัดเจน เหมือนเข็มทิศสำหรับนำพาไปสู่ทิศต่างๆ ความเชื่อด้านนี้ก็จะนำไปสู่การกระทำต่อไป

^{๔๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕๐.

วิปากัสัทธา เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่าใครทำดีต้องได้ดี ใครทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่แปรผัน ไม่สงสัยในเรื่องผลของกรรม และความเชื่อว่าการกระทำทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว จะต้องมียผลจากการกระทำนั้นอย่างแน่นอน และไม่มีอะไรสามารถเปลี่ยนแปลงผลของมันได้ กล่าวคือ ถ้าทำไม่ดี ก็ย่อมได้รับผลกรรมจากความทุกข์ ความลำบาก เดือดร้อน ความอึดอัดคับแค้น แต่ถ้าทำดี ก็ย่อมได้รับผลเป็นความสุข ความสบาย ไม่เดือดร้อน ไม่อึดอัดวุ่นวาย มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่า กรรมนี้ทั้งดี และชั่ว ใครทำใครได้ ใครไม่ทำก็ไม่ได้ ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์นั้นหาได้ไม่ ถ้าหากว่าเขาไม่ทำเอาเอง และความเชื่อที่ตอกย้ำลงไปว่า เมื่อทำดีย่อมได้รับผลดี เมื่อกระทำชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่วนั้นตอบสนอง คือ ย่อมจะได้รับผลกรรม นั้นเป็นของตนเองแน่นอน เปรียบกับหว่านพืชผลเช่นใด ก็ได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว โดยที่ไม่มีผู้ใดสามารถทำกรรมแทนกันได้ ทุกคนล้วนได้รับผลกรรมที่ตนทำขึ้นทุก อย่าง ไม่มีมัจฉาวัน เบี่ยงเบนออกไป

ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า คือพุทธศาสนิกชนที่ดีทุกคน ย่อมเชื่อว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง พระธรรมเป็นของประเสริฐจริง ไม่ใช่เป็นของที่ใครแต่งหรือ ใครเขียนขึ้นมา หากแต่พระธรรมนี้ถูกค้นพบจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และความเชื่อใน พระปัญญาของพระองค์ที่ทรงค้นพบหลักธรรมแล้วนำมาประกาศให้ชาวโลกรู้ตาม มีความมั่นใจ ในพระองค์ว่าทรงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำ ทางที่แสดงให้เห็นว่า หากทุกคนฝึกฝนตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดและหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

การเชื่อในความรู้ของพระพุทธเจ้า ก็เท่ากับการเชื่อต่อเหตุผลนั่นเอง เพราะพระองค์ จะทรงสอนอะไร ก็ล้วนแต่มีเหตุมีผล ซึ่งผู้ฟังทุกคนสามารถนำไปตรikirตรองพิจารณาให้เห็นได้ ด้วยตนเอง พระองค์จะคอยตักเตือนเสมอว่า อย่าเชื่อโดยไร้เหตุผล หรือเชื่ออย่างมงายโดยไม่รู้ ต้นสายปลายเหตุ สอนให้ใช้ความสังเกตในที่ทั่วไป

เมื่อเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็เชื่อว่ามีศรัทธาอีก ๓ ประเภทข้างต้นด้วย เพราะกฎแห่งกรรมก็ถูกค้นพบจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และศรัทธาทั้ง ๔ ประการนี้ มีมา ในบาลีพระไตรปิฎก เฉพาะข้อที่ ๔ เท่านั้น ว่าโดยใจความแล้ว ศรัทธา ๓ ข้อต้น ย่อมรวมลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด และเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า การที่พระอาจารย์ทางพระพุทธศาสนารุ่นหลัง เพิ่มศรัทธาอีก ๓ ประเภทข้างต้นเข้ามานั้น ก็ดึงเอามาจากความหมายในพระไตรปิฎกนั่นเอง เพื่ออธิบายหลักศรัทธา และหลักกรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น และน่าจะมี จุดมุ่งหมายเพื่อให้ตรงกันข้ามหรือเพื่อบลล้างพวกมิจฉาทิฎฐิ ผู้ไม่มีศรัทธา พวกมิจฉาทิฎฐิ ๓ ประเภท ที่ได้พูดมาแล้ว คือ

๑. อภิริยทิฎฐิ เห็นว่าไม่เป็นอันทำ พวกนี้ค่านกรรม

๒. นัตถิกทิกฏฐิ เห็นว่าขาดสูญ พวกนี้ค้านผลของกรรม

๓. อเหตุกทิกฏฐิ เห็นว่าไม่มีเหตุ พวกนี้ค้านทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งกรรมและ

ผลของกรรม

กัมมสัทธา - เชื่อกรรม ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวกอกิริยทิกฏฐิ คือ พวกไม่เชื่อกรรม

วิปากสัทธา - เชื่อผลของกรรม ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวกนัตถิกทิกฏฐิ คือ พวกไม่เชื่อผลของกรรม

กัมมัสสกตาสัทธา - เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ก็เพื่อให้ตรงกันข้ามกับพวกอเหตุกทิกฏฐิ คือ พวกปฏิเสธหมดทั้งเหตุทั้งผล คือ ทั้งกรรมและผลของกรรม เพราะพวกนี้เชื่อว่าคนจะชั่วก็ชั่วเอง คนจะดีก็ดีเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย

ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงนั้น ต้องเชื่อหลักกรรมที่มีเหตุผล ๔ ประการเท่านั้น คือ เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน และเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

สรุปว่า พุทธศาสนิกชนจะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลักศรัทธา หรือความเชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มกมาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่ มีศีล นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสมาธิแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยริ้วแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโซ่กลางเครื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจลบล้างบาป ขวนขวายในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศลตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเน้นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมที่กระทำด้วยเจตนา ซึ่งการที่บุคคลจะประสบผลดี หรือผลชั่วก็มาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทั้งทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งผลของกรรมที่ได้ก็มาจากการกระทำของตนเอง มนุษย์จะประสบสิ่งที่ดีได้ก็ด้วยกรรมดี และประสบผลชั่วได้ก็ด้วยกรรมชั่วของตนเอง บุคคลไม่สามารถแก้กรรมที่ตนกระทำได้ แม้กรรมจะยังไม่แสดงผล ก็ไม่ได้หมายความว่าผลของกรรมไม่มี เนื่องจากปัจจัยของการแสดงผลกรรมยังไม่พร้อม ทำให้กรรมยังไม่แสดงผลทันทีในชาตินี้ แต่ผลของกรรมนั้นจะส่งผลแน่นอนในชาติต่อไปแน่นอน ผลของกรรมเป็นอนิจนัตถิ คือ เป็นสิ่งที่เหนือกว่ามนุษย์ปุถุชนจะใช้หลักเหตุผลอธิบายได้ บุคคลนั้นเท่านั้นเป็นเจ้าของกรรม และต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น บุคคลที่ได้รับความสุขหรือความทุกข์เป็นผลมาจากการประกอบกรรมดีหรือกรรมชั่ว และกรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับถ่ายโอนให้ผู้อื่นหรือใช้วิธีการอื่นใดให้รับกรรมแทนตนได้